

УДК 368.12

JEL A12, G22, Q20

DOI 10.32782/2786-765X/2025-10-3

Борисова В.А.

доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Сумський національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1337-6272>

Ждек В.М.

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Сумський національний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9710-0334>

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

Розглянуто проблематику теоретичних та практичних питань щодо розвитку екологічного страхування в умовах трансформаційних змін економіки та сталого розвитку держави. Доведено, що екологічне страхування потребує розвитку щодо страхового забезпечення охорони навколишнього середовища не за рахунок держави, а не за рахунок страхових механізмів. Ця ситуація свідчить про значні прогалини у фінансовому забезпеченні екологічної безпеки та перекладає тягар наслідків на платників податків. Обґрунтовано необхідність запровадження та розвиток обов'язкового екологічного страхування. Окреслені також напрями використання методів страхового захисту, що вказує на потенціал екологічного страхування як дієвого механізму превенції та відшкодування шкоди. В умовах, коли негативні зовнішні ефекти господарської діяльності продовжують створювати значне навантаження на довкілля та бюджет, налагодження ефективної системи інтерналізації цих екстерналій є запорукою екологічної безпеки та сталого розвитку країни.

Ключові слова: екологічне страхування, ризики, страховий внесок, екологізація, навколишнє природне середовище.

Постановка проблеми. При створенні матеріальних благ суб'єкти господарювання, що є невід'ємною частиною економічної системи, нерідко стикаються з виникненням негативних екстерналій. Ці небажані зовнішні ефекти можуть спричинити значні збитки на різних рівнях: від окремих підприємств до цілих регіонів та компонентів довкілля.

У сучасних умовах, що характеризуються економічною нестабільністю та посткризовими явищами, спостерігається гострий дефіцит ресурсів, необхідних для ефективної нейтралізації негативного впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище.

У межах екологічного страхування процедура визначення шкоди визнається однією з ключових для розрахунку суми страхового покриття та обчислення розміру страхового відшкодування у випадку настання страхової події, пов'язаної із забрудненням довкілля. Це підкреслює важливість точних та обґрунтованих методик оцінки екологічної шкоди для ефективного функціонування даного виду страхування. Тому виникає необхідність детального вивчення та вдосконалення методик оцінки шкоди в екологічному страхуванні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз сучасної наукової літератури

свідчить, що значна увага дослідників приділяється проблематиці екологічного страхування. У роботах таких авторів як Богінська Л.О. [1], Віленчук О.М. [2], Заїкін Ю.В. [3], Каленіченко Ю.Б. [4], Обуховська К. [6], Пашнева В.А. [7], Рогач С.М. [9] та ін. детально обґрунтовується необхідність запровадження та формуються основні принципи функціонування екологічного страхування. Ці дослідження закладають теоретичну базу для розуміння важливості та концептуальних засад даного виду страхування [8].

Однак незважаючи на існуючі напрацювання, слід констатувати, що значне коло питань, пов'язаних з практикою екологічного страхування, досі залишаються недостатньо висвітленими в науковій літературі. Це стосується, зокрема, методологічних аспектів оцінки екологічної шкоди, специфіки тарифікації екологічних ризиків, механізмів взаємодії між учасниками страхових відносин, а також адаптації міжнародного досвіду до українських реалій. Це вимагає подальшого поглибленого дослідження для ефективного впровадження та розвитку екологічного страхування в Україні.

Метою статті є обґрунтування та розробка теоретичних питань щодо розвитку

екологічного страхування в умовах трансформації економіки та сталого розвитку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний історичний період характеризується докорінними реаліями нестабільності, що охоплюють економічну, соціальну, політичну та юридичну сфери. Ця динаміка вимагає розробки комплексної концептуальної моделі безпечного сталого розвитку, яка обов'язково повинна інтегрувати аспект стану навколишнього природного середовища.

У контексті досягнення екологічної безпеки особливої актуальності набуває проблема надання адекватних фінансових гарантій, серед яких ключове місце посідає страховий захист. Страхування визнається ефективним економічним механізмом охорони навколишнього середовища, здатним пом'якшити наслідки від настання екологічних катастроф. Це особливо важливо для України, яка несе значні витрати на запобігання ризикам та ліквідацію наслідків, тоді як страхування є економічно вигіднішим інструментом порівняно з лише превентивними заходами [9].

Незважаючи на його потенціал, екологічне страхування в Україні досі не отримало належного розвитку [7]. Це створює серйозну прогалину у системі фінансових гарантій для захисту довкілля.

Погіршення стану навколишнього природного середовища є прямим наслідком прискореного зростання продуктивних сил суспільства. Для забезпечення домінування економічних, соціальних та екологічних цінностей у нашій державі необхідна розробка та імплементація цілісного економічного механізму, що має супроводжуватися відповідною інституційною підтримкою. Важливим компонентом такого механізму, що здатен забезпечити відповідальність та компенсацію за екологічну шкоду, є процес формування системи майнової відповідальності природокористувачів [1].

Істотною підтримкою для системи майнової відповідальності природокористувачів є екологічне страхування. Воно передбачає страхування відповідальності суб'єктів господарювання, які є джерелами підвищеної екологічної небезпеки, у разі аварійного забруднення довкілля.

Завдяки екологічному страхуванню стає можливою не лише компенсація збитків потерпілим від тих аварій, що сталися, а й здійснення превентивних заходів, спрямованих на недопущення нових аварій. Важливо, що це відбувається із залученням недержавних джерел фінансування [2].

Необхідно зазначити, що у спеціалізованій літературі відсутнє єдине загальноприйняте трактування дефініції «екологічне

страхування». Це поняття розглядається у двох основних аспектах:

1. Як засіб захисту власного майна від наслідків екологічних лих.

2. Як страхування відповідальності за завдання шкоди третім особам внаслідок екологічних інцидентів.

Ця багатозначність підкреслює складність та багатогранність екологічного страхування, що потребує подальшого уточнення та стандартизації термінології для його ефективного розвитку.

Отже, екологічне страхування охоплює широкий спектр страхових відносин і може бути класифіковане за трьома основними напрямками:

1. *Страхування відповідальності юридичних осіб.* Це стосується випадків, коли юридичні особи несуть відповідальність за шкоду, спричинену аваріями на небезпечних об'єктах або забрудненням довкілля. Наприклад, витік хімікатів із промислового підприємства, що забруднив річку, підпадатиме під цей вид страхування.

2. *Майнове страхування.* Цей аспект екострахування покриває ризики заподіяння шкоди майну внаслідок екологічних подій або технологічних аварій, що мають екологічні наслідки. Прикладом може бути пошкодження будівель через вибух на газопроводі або забруднення сільськогосподарських угідь.

3. *Особисте страхування громадян.* Воно стосується ризиків, пов'язаних із заподіянням шкоди життю та здоров'ю громадян внаслідок аварій на небезпечних об'єктах. Наприклад, покриття медичних витрат або виплата компенсації у разі хвороби чи смерті, спричиненої викидами шкідливих речовин.

Екологічне страхування як сукупність економічних відносин, набуває особливої важливості для аграрної сфери. Особливо актуальним є формування ефективного механізму екострахування для земельних ресурсів агроформувань [4]. Це пояснюється тим, що сільськогосподарські землі є не лише основним засобом виробництва, а й чутливим компонентом екосистеми, схильним до впливу забруднень та природних катаклізмів.

Запропонована система страхування земельних ресурсів базується на чотирьох ключових інформаційних блоках, що забезпечують її функціональність та ефективність:

1. *Інформаційна база даних про укладені договори та страхові суми.* Цей блок містить дані про кількість діючих страхових договорів, їхні умови, розміри страхових сум та інші параметри, що характеризують обсяг страхового покриття.

2. *Інформаційна база даних про види ризиків, частоту страхових випадків та заявлені страхові випадки.* Тут акумулюється інформація щодо ідентифікованих ризиків (наприклад, забруднення ґрунтів, ерозія, підтоплення), статистики їхнього настання, а також відомості про заявлені страхові події, що вже відбулися.

3. *Інформаційна база даних про обсяги та структуру інвестицій у земельні ділянки.* Цей блок містить дані про інвестиції, спрямовані на покращення якості ґрунтів, впровадження нових технологій землеробства, меліорацію тощо, що є важливим для оцінки

відновлювальної вартості та превентивних заходів.

4. *Інформаційна база даних та відповідних нормативів землеохоронного, податкового та страхового характеру.* Цей блок охоплює нормативно-правову базу, що регулює використання земель, екологічні стандарти, податкові режими для землекористувачів та страхові нормативи.

На основі аналізу цих даних приймається рішення щодо страхової компенсації розміру реальних збитків, завданих земельним ресурсам. Важливо, що така компенсація не

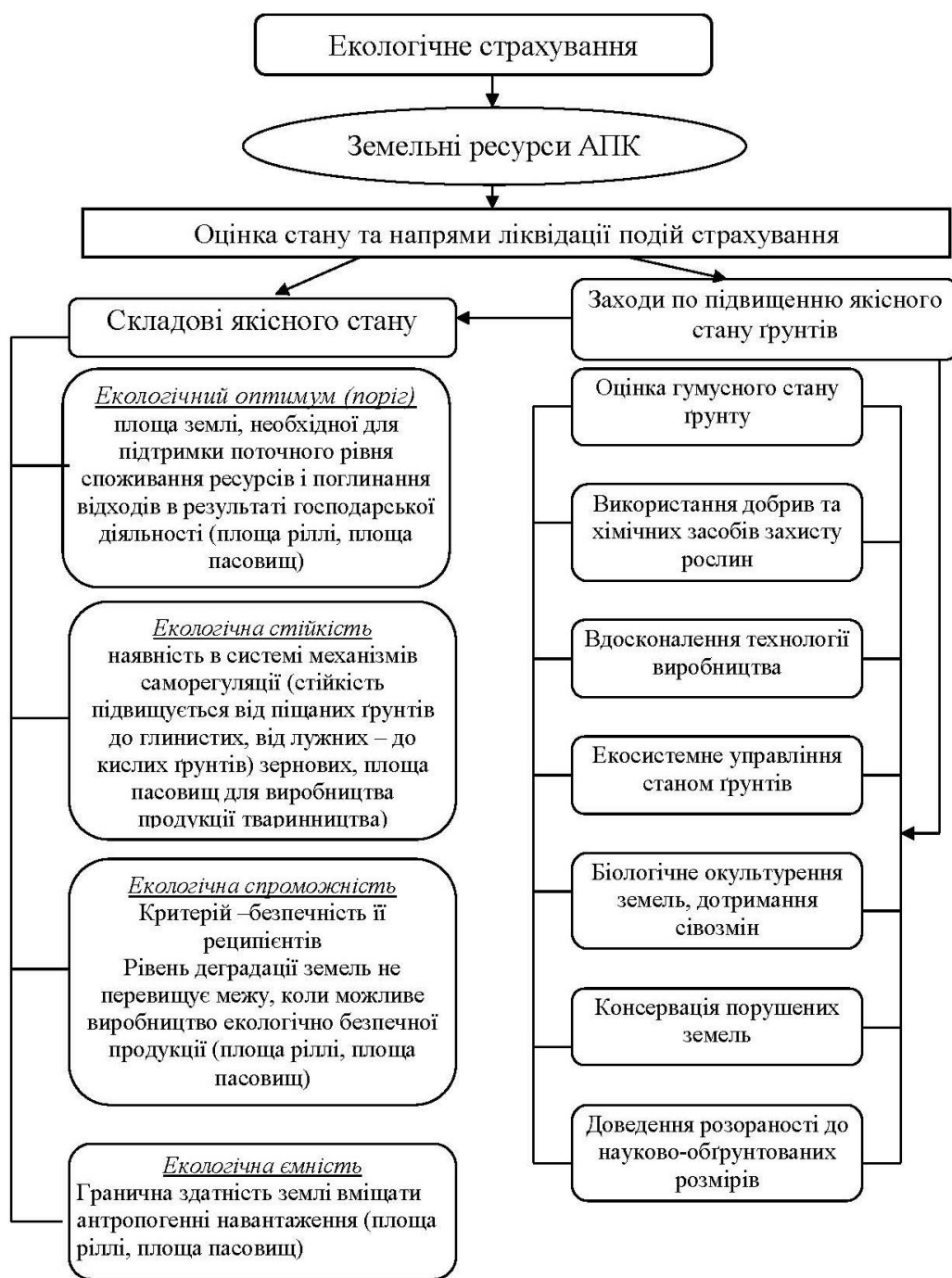

Рис. 1. Схема організаційно-екологічного інструментарію страхування

може перевищувати фактичний рівень збитків, але водночас не повинна бути нижчою за величину збитку. У протилежному випадку процес відшкодування не зможе повноцінно виконувати своє функціональне призначення, що призведе до невідновлення пошкоджених ресурсів [3, 5]. Саме така комплексна інформаційна підтримка дозволяє забезпечити об'єктивність та адекватність страхових виплат, сприяючи ефективному відновленню земельних ресурсів.

Вивчення ґрунтового покриву за екологічними показниками є ключовим для розробки та впровадження заходів раціонального використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення (рис. 1). Це дозволяє не лише оцінити поточний стан ґрунтів, а й розробити стратегії для мінімізації ризиків та підвищення екологічної безпеки аграрного виробництва.

Система екологічного страхування відіграє значну роль у сприянні технологічній модернізації та стимулюванні суб'єктів діяльності до застосування інноваційних розробок. Вона заохочує впровадження нових технологій, що характеризуються зниженим рівнем негативних впливів на довкілля. Усі ці заходи мають на меті зменшити тарифні ставки страхових

внесків до прийнятного рівня для діючих підприємств, особливо аграрного сектору. Це створює економічний стимул для екологізації виробництва.

Висновки. Актуальність екологічного страхування в поточних економічних реаліях України є беззаперечною. Вона зумовлена загостренням низки проблем, зокрема необхідністю залучення додаткових фінансових ресурсів, що викликана критичним ступенем зносу основних фондів у багатьох галузях економіки, включно з аграрним сектором. Цей фактор суттєво збільшує ймовірність та масштаби негативних наслідків для довкілля.

Отже, страхування екологічних ризиків варто розглядати не лише як інструмент забезпечення екологічної безпеки, що виконує компенсаційні та запобіжні функції. Це також потужний механізм, який стимулює технологічне оновлення виробництва.

З огляду на це, екологічне страхування слід сприймати як можливий проривний напрямок, що сприяє розробці, впровадженню та розповсюдженню інновацій. Воно створює економічний стимул для підприємств інвестувати в безпечніші та більш екологічні технології, тим самим знижуючи ризики для довкілля та забезпечуючи сталий розвиток.

Бібліографічний список

1. Богінська Л. О. Проблеми дотримання екологічної безпеки підприємств України. Матеріали 8-ої МНПК «Проблеми надійності та довговічності інженерних споруд і будівель та залізничному транспорту», 20-22. листопада 2019 р. Харків : УкрДУЗТ, 2019. Ч. 2. С. 33–34.
2. Віленчук О. М. Концептуальні засади розвитку екологічного страхування в господарстві. *Фінанси України*. 2017. № 5. С. 105–113.
3. Заїкін Ю. В. Екологічне страхування в Україні. Основні шляхи та проблеми його становлення. URL: <https://forinsurer.com/public/02/12/14/159>
4. Каленіченко Ю. Б. Екологічне страхування та проблеми його розвитку в Україні. *Механізм регулювання економіки*. 2015. № 3. С. 199–209.
5. Корнілова О. М., Буршитіна Ю. В. Статистична оцінка ринку страхових послуг України. *Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету. Серія: Економіка*, 2012. № 3 (6).
6. Обуховська К. Страховий ринок України у повній мірі потрапив під вплив економічної та політичної кризи. URL: <https://www.ukrinsuranc.com.ua>
7. Пашнєва В. А. Обов'язкове екологічне страхування: проблеми сучасного законодавства. *Європейські перспективи*. 2012. № 2. С. 228–231.
8. Проєкологічне страхування: Законопроект № 1046 від 21 травня 2002 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI06100A>.
9. Рогач С. М. Екологічне страхування як інституційна форма економічних відносин. *Європейські перспективи*. 2014. № 5. С. 18–23.

References

1. Bohinska L. O. (2019) Problemy dotrymanna ekolohichnoi bezpeky pidpryiemstv Ukrainy [Problems of compliance with environmental safety of enterprises of Ukraine]. *Problemy nadiinosti ta dovhovichnosti inzhenernykh sporud i budivel ta zaliznychnomu transportu*: Materialy 8-oi MNPK (November 20–22, 2019). Kharkiv: UkrDUZT, ch. 2, pp. 33–34. (in Ukrainian)
2. Vilenchuk O. M. (2017). Kontseptualni zasady rozvytku ekolohichnoho strakhuvannia v hospodarstvi [Conceptual principles of the development of environmental insurance in the economy]. *Finansy Ukrainy*, vol. 5, pp. 105–113.
3. Zaikin Yu. V. (2012). Ekolohichne strakhuvannia v Ukraini. Osnovni shliakhy ta problemy yoho stanovlennia

- [The main ways and problems of its formation]. Available at: <https://forinsurer.com/public/02/12/14/159> (in Ukrainian)
4. Kalenichenko Yu. B. (2015). Ekolohichne strakhuvannia ta problemy yoho rozvytku v Ukraini [Environmental insurance and problems of its development in Ukraine]. *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, vol. 3, pp. 199–209. (in Ukrainian)
 5. Kornilova O. M., Burshytina Yu. V. (2012). Statystychna otsinka rynku strakhovykh posluh Ukrainy [Statistical evaluation of the market of insurance services of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Ekonomika*, vol. 3 (6). (in Ukrainian)
 6. Obukhovska K. Strakhovyi rynek Ukrainy u povnii miri potrapyv pid vplyv ekonomichnoi ta politychnoi kryzy [The insurance market of Ukraine was fully affected by the economic and political crisis]. Available at: <https://www.ukrinsurance.com.ua> (in Ukrainian)
 7. Pashnieva V. A. (2012). Oboviazkove ekolohichne strakhuvannia: problemy suchasnoho zakonodavstva [Compulsory environmental insurance: problems of modern legislation]. *Yevropeyski perspektyvy*, vol. 2, pp. 228–231. (in Ukrainian)
 8. Pro ekolohichne strakhuvannia [About environmental insurance]: Zakonoproiekt №1046 vid 21 travnia 2002 roku. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/JI06100A> (in Ukrainian)
 9. Rohach S. M. (2014). Ekolohichne strakhuvannia yak instytutsiina forma ekonomichnykh vidnosyn [Environmental insurance as an institutional form of economic relations]. *Yevropeyski perspektyvy*, vol. 5, pp. 18–23. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 12.05.2025

Victoria Borisova

Doctor of Economic Sciences,
Professor at the Department of Finance, Banking and Insurance,
Sumy National Agrarian University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1337-6272>

Vasyl Zhdek

Postgraduate Student at the Department of Finance, Banking and Insurance,
Sumy National Agrarian University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9710-0334>

DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL INSURANCE IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATIONAL CHANGES

The article deals with theoretical and practical issues related to the development of environmental insurance in the context of transformational changes in the economy and sustainable development of the State. This emphasizes the multidimensional nature and wide coverage of potential objects of insurance protection of individuals and legal entities. It is proved that environmental insurance needs to be developed in terms of insurance coverage of environmental protection not at the expense of the State, but not at the expense of insurance mechanisms. This situation indicates significant gaps in the financial provision of environmental safety and shifts the burden of consequences to taxpayers. The author substantiates the need to introduce and develop compulsory environmental insurance. This will create a reliable financial instrument to compensate for environmental damage and encourage business entities to take a responsible attitude to the environment. The author also outlines the areas of use of insurance protection methods, which indicates the potential of environmental insurance as an effective mechanism for damage prevention and compensation. In a situation where negative externalities of economic activity continue to create a significant burden on the environment and the budget, establishing an effective system for internalizing these externalities is a key to environmental safety and sustainable development of the country. The article shows that environmental risk insurance should be viewed not only as a tool for ensuring environmental safety, which performs compensatory and preventive functions. It is also a powerful mechanism that stimulates technological upgrading of production facilities. In this regard, environmental insurance should be seen as a possible breakthrough area that promotes the development, implementation and diffusion of innovations. It creates an economic incentive for companies to invest in safer and more environmentally friendly technologies, thereby reducing environmental risks and ensuring sustainable development. The environmental insurance system plays a significant role in promoting technological modernization and encouraging businesses to apply innovative developments. It encourages the introduction of new technologies characterized by a reduced level of negative environmental impact. All of these measures are aimed at reducing insurance premium rates to an acceptable level for operating companies, especially in the agricultural sector. This creates an economic incentive for greening production.

Keywords: environmental insurance, risks, insurance premium, greening, environment.